

TARTU ÜLIKOOL
FILOSOOFIATEADUSKOND
UURALI KEELTE ÕPPETOOL

IRINA SARANOVA

EESTI JA MÄEMARI GERUNDIUMIDE VÕRDLUS

BAKALAUREUSETÖÖ

Juhendaja: prof. Ago Künnap

TARTU 2000

SISUKORD

<i>SISSEJUHATUS</i>	3
1. EESTI <i>DES</i>-VORM NING TEISED GERUNDIUMINA ESINEVAD VORMID JA MÄEMARI GERUNDIUMID. NENDE KUJUNEMINE	6
1.1. Eesti gerundiivi ja gerundiumina esinevate vormide tunnused	6
1.1.1. <i>des</i> -vorm	6
1.1.2. <i>mata</i> -vorm	7
1.1.3. <i>nud</i> - ja <i>tud</i> -tarindid	7
1.2. Mäemari gerundiumide tunnused	9
1.2.1. <i>n</i> -tunnuseline gerundium	9
1.2.2. <i>de</i> -tunnuseline gerundium	12
1.2.3. <i>məkə</i> -tunnuseline gerundium	12
1.2.4. <i>meškə</i> -tunnuseline gerundium	13
1.2.5. <i>šəla</i> -tunnuseline gerundium.....	14
1.3. <i>des</i>-vormi ja gerundiumina esinevate vormide tunnuste kujunemine	16
1.3.1. <i>des</i> -vorm	16
1.3.2. <i>mata</i> -vorm	17
1.3.3. <i>nud</i> -tarind	17
1.3.4. <i>tud</i> -tarind	18
1.4. Mäemari gerundiumide tunnuste kujunemine	19
1.4.1. <i>n</i> -tunnuseline gerundium	19
1.4.2. <i>de</i> -tunnuseline gerundium	19
1.4.3. <i>məkə</i> -tunnuseline gerundium	20
1.4.4. <i>meškə</i> -tunnuseline gerundium	21
1.4.5. <i>šəla</i> -tunnuseline gerundium.....	21
1.5. Gerundiumide spetsiifilised jooned	23
2. MÄEMARI KEELE GERUNDIUMIDE FUNKTSIOONID JA ÜHISVERBI TUNNUSED	26
2.1. Gerundiumide funktsioonid	26
2.1.1. <i>-n</i> gerundiumi funktsioonid	26
2.1.2. <i>-de</i> gerundiumi funktsioonid.....	27
2.1.3. <i>-mVkV</i> gerundiumi funktsioonid.....	28
2.1.4. <i>-meškə</i> gerundiumi funktsioonid.....	29
2.1.5. <i>-šVIV</i> gerundiumi funktsioonid.....	29

2.2. Gerundiumide ühisverbi tunnused	31
3. EESTI GERUNDIUMI- JA GERUNDIUMITARINDITE VASTAVUSED MÄEMARI KEELES.....	34
3.1. <i>des</i> -vorm: <i>-n</i> gerundium.....	34
3.2. <i>des</i> -vorm: <i>-meškə</i> gerundium.....	36
3.3. <i>mata</i> -vorm: <i>-de</i> gerundium	36
3.4. <i>nud</i> -tarind: <i>-mVkV</i> gerundiumitarind	37
3.5. <i>tud</i> -tarind: <i>-mVkV</i> gerundiumitarind	38
4. KOKKUVÕTE	39
5. PE3IOME	42
6. LISA.....	44
6.1. Mari käändelõpud	44
6.2. Mari possessiivsufiksid	44
7. KIRJANDUS.....	45

SISSEJUHATUS

Minu töö eesmärgiks on eesti ja mäemari gerundiumide võrdlemine. Eesti keele uuemates grammatikates ei kasutata terminit gerundium, oma töös nimetan siiski kõiki gerundiumina talitlevaid vorme gerundiumeiks.

Käesolev bakalaureusetöö koosneb kolmest peatükist:

- 1) esimeses peatükis on esitatud eesti *des*-vormi ning gerundiumi funktsioonis esinevate vormide tunnused ja nende kujunemine; selle kõrval on antud ka mäemari keele gerundiumide tunnused ja nende kujunemine;
- 2) teises peatükis on toodud mäemari keele gerundiumide funktsioonid;
- 3) kolmandas peatükis on esitatud eesti *des*-vormi ning gerundiumina esinevate vormide ja konstruktsioonide vastavusi mäemari keeles.

Esimene peatükk põhineb suurel määral Rätsepa (1954) ja Galkini (1986) töödel. Eesti keele grammatikas (EKG I) kasutatakse terminit gerundiiv ehk *des*-vorm. Mõnikord võivad eesti keeles gerundiumina talitleda *mata*-vorm, *olles* + *nud*-partitsiip, *olles* + *tud*-partitsiip. Konstruktsioonide puhul esineb gerundiumitarind. Selles peatükis tuuakse viis mäemari gerundiumi tüüpi.

Mari keeltes on gerundiumid tekkinud partitsiipidest ja mõnede deverbaalsubstantiivide käändevormidest.

Uurali keeltes on võrdlemisi vähe partitsiipidest tekkinud gerundiume. Mordva keeltes on olemas gerundium, mis moodustakse *-ž* sufiksi abil, nt. *awarde-ž* 'nuttes'. Sama sufiks on ersa keeles partitsiibi tunnuseks. Handi keeles on selliseks sufiksiks *-man*, millel on samaaegselt nii gerundiumi kui ka partitsiibi

tähendus. Gerundiumi funktsioonis hakati kasutama deverbaalsubstantiivide käändevorme. Uurali keeltes on selline gerundiumi moodustumisviis laialt levinud. Paljudes uurali keeltes tekkisid gerundiumid deverbaalsubstantiivide käändevormidest, vrd. nt. komi gerundiumi *šornitig-õn* 'rääkides', *pyrõm-õn* 'sisenedes', mis on deverbaalsubstantiivi instrumentaalikäändevorm; neenetsi *syr-ć* 'vaadates', *manz-ć* 'nähes', mis on latiivi vorm; lapi *girdededd-ijn* 'lennates', mis on lokatiivi vorm, niidumari *tolme-ke* '(olles) tulnud', mis on latiivi vorm. Serebrennikov rõhutab, et neid vorme gerundiumeiks nimetada on ebatõepärane. Sufiks, mida nimetatakse tingimisi gerundiumitunnuseks, on üks neist nt.: *-tož* komis, *-tož* udmurdis (Serebrennikov 1964:177).

Mäemari keeles võib gerundiumi tunnusele liituda komparatiivsufiks *-pak*, (*-päk*), possessiivsufiks ning partiklid. Possessiivsufiksitate kasutamine koos gerundiumiga on iseloomulik teistelegi soome-ugri keeltele. Selline nähtus esineb näit. mokša ja soome keeles (vt. sellest 1.5.).

Töö esimeses peatükis antud eestikeelsed näited on võetud L. Malli raamatust (1998) ja ajalehest "Õhtuleht". Mäemarikeelsed näited on võetud ajalehest "Йәмдбы ли", mis hakkas ilmuma 1996. aasta jaanuaris.

Töö teises peatükis esitatakse mäemari gerundiumide funktsioone ja ühisverbi tunnuseid. Mäemari keeles iseloomustavad gerundiumid tegevust, protsessi või seisundit mingite kvalitatiivsete tunnuste abil või osutavad lauses täiendavat, põhilisega kaasnevat tegevust, mis võib toimuda peategevusega võrrelduna üheaegselt, varem või hiljem.

Teise peatüki näitelauseid on võetud ajalehest "Йәмдбы ли" ja ajakirjast "У сем".

Kolmandas peatükis vaadeldakse eesti gerundiivi ning gerundiumina esinevate vormide ja konstruktsioonide vastavusi mäemari keeles ning gerundiumitarindeid.

Näited on võetud ajalehest "Õhtuleht", L. Malli raamatust (1998) ning J. Tuuliku novellist "Mälestus" (1961).

See töö võib osutada abimaterjaliks mäemari keele õppijaile või olla toeks eestikeelse ilukirjanduse tõlkimisel mäemari keelde.

1. EESTI **DES**-VORM NING TEISED GERUNDIUMINA ESINEVAD VORMID JA MÄEMARI GERUNDIUMID. NENDE KUJUNEMINE

Gerundium on verbivorm, millel on nii verbi kui ka adverbi tunnuseid. Ta ei pöördu ega käändu. Olenevalt tegusõnast, millest ta moodustub, võib gerundium olla perfektiiivne või imperfektiivne. Gerundiumi juures võivad olla nagu tegusõna pöördevormilgi määrused (adverbiaal) ja täiendid (atribuut). Gerundiumid lähenevad mõningailt morfoloogilistelt ja süntaktiliselt joontelt adverbidele. Nagu tavalised adverbid nii esinevad ka nemad sageli mingi muutumatu tunnusega, mis võib olla kas käändelõpp või pelk gerundiumitunnus. Gerundiumid on verbi adverbiaalsed vormid.

1.1. Eesti gerundiivi ja gerundiumina esinevate vormide tunnused

1.1.1. *des*-vorm

des-vorm on pöördsõna infiniitne vorm, mis väljendab lause põhitegevusega samaaegselt kaasnevat ja seda iseloomustavat tegevust. Näiteks:

- 1) *Lõuna ajal tuli velsker hingeldades randa.*
- 2) *Poiss hoidis end tuule eest vanamehe selja taha, piiludes sealt merele altkulmu ja tõsiselt.*
- 3) *Ütles velsker katkendlikult ja kiirustades.* (Näitelauseid on võetud J. Tuuliku novellist).

Eesti gerundiivi tunnusel on kolm allomorfi: *-des*, *-tes*, *-es*, nt: *elades*, *vastates*, *olles*. Gerundiivi tunnused on analoogiareeglite abil seotud infinitiivi allomorfidega. Kui infinitiivis on tunnuseks *-ta*, siis on gerundiumi tunnuseks –

tes; kui infinitiivis on tunnuseks *-da*, siis on gerundiumi tunnuseks *-des*; kui infinitiivis on tunnuseks *-a*, siis on gerundiumi tunnuseks *-es*. Tunnus liitub aglutinatiivselt vahetult tüvele *õppima:õppida* → *õppides*; *hakkama:hakata* → *hakates*; *tulema:tulla* → *tulles* (EKG 1995:229).

des-vorm esineb lauses adverbiaalina ja adverbiaalatribuudina (EKG 1995:96). Näiteid: *Süües kasvab isu*. *Lamades lugemine on silmadele kahjulik*.

1.1.2. *mata*-vorm

Eesti keeles esineb gerundiumina *des*-vormi kõrval ka *mata*-vorm. See on abessiivne infiniitne vorm, näiteks *mõtlemata*, *teadmata*, *vaatamata*. *mata*-vorm väljendab sooritamata tegevust. Näiteid:

- 1) “*Kadus ära*,” ütles poiss kiikrit silmilt *võtmata*.*
- 2) *Ta lahkus, mõtlemata tagajärgedele*.*
- 3) *Toit jäi söömata*.*

Märkus. Soome keeles esinevad gerundiumi funktsioonides *m*-lise infiniitse verbivormi adessiiv *malla-*, *mällä-* ja abessiiv *matta-*, *mättä-* tunnustega (Rätsep 1954:129). Näiteid:

1) *Siinä hän lepäsi, jäsentäkään liikuttamatta, ja veri virtasi päästä ja rinnasta*.
‘Seal ta lamas, jäsetki liigutamata, ja veri voolas peast ja rinnast.’

2) *Lukemalla oppii*.
‘Lugedes õpib.’

1.1.3. *nud-* ja *tud-*tarindid

Eesti gerundiivil on kaks ajavormi: oleviku- ja minevikuvorm. Minevikuvormil on omakorda kaks tegumoelist varianti: aktiiv ja passiiv. Mineviku verbivormid

* Näitelauseid on võetud J. Tuuliku novellist ja L. Malli raamatust (Mall 1998:26).

on analüütilised verbivormid. Need verbivormid koosnevad verbi olema oleviku *des*-vormist ja aktiivi *nud*-partitsiibist. Passiivi puhul koosneb mineviku verbivorm verbi olema oleviku *des*-vormist ja *tud*-partitsiibist. Kusjuures liitvormis *des*-vormi tunnus liitub abiverbile. (EKG 1995:260) Näiteid:

- 1) *Ta sai doktorikraadi **olles kaitsnud** oma väitekirja.*
- 2) ***Olles** üksi koju **jäetud**, oli ta algul nukker.*

Tavaliselt jäetakse olema verb siiski ära, mistõttu gerundiumina toimib partitsiip üksi.

1.2. Mäemari gerundiumide tunnused

Mäemari keeles on 1) *n-*, *de*-tunnuselised gerundiumid, mis iseloomustavad tegevust, protsessi või seisundit mingite kvalitatiivsete tunnuste abil; 2) *mVkV-*, *meškĕ-*, *šVIV*-tunnuselised gerundiumid aga osutavad lauses täiendavat, põhilisega kaasnevat tegevust, mis võib toimuda peategevusega võrrelduna üheaegselt, varem või hiljem.

1.2.1. *n*-tunnuseline gerundium

(Кыце лимĕм анжыктышы деепричасти)

Kõige kasutuim ja levinuim on instruktiivi gerundium. Selle gerundiumi tunnus on *-n*, kirjakeeles *-n*, *-en*, *-ын* (*-ĕн*) nt. *тол-ын* ‘tulles’, *ĕл-en* ‘elades’. Ta moodustub *-аш* infinitiivi tüvest *-ын* (*-ĕн*) sufiksi abil (I konjugatsiooni verbidest), *-en* sufiksi abil (II konjugatsiooni verbidest), nt. *лыд-аш* → *лыд-ын* ‘lugedes’, *шĕнз-ĕш* → *шĕнз-ĕн* ‘istudes’; *пыр-аш* → *пыр-en* ‘sisenedes’, *ро-аш* → *ро-эн* ‘puid lõhkudes’, *и-ĕш* → *и-n* ‘ujudes’.

Esineb juhtumeid, kus on kasutusel gerundiumi lühivorm. *Анг-, ал-, ыл-, -ышт-, ешт-, ыж-, ем-, ед*-tüvelistel verbidel langeb kolmanda silbi positsioonilt *-ын* sufiks ära (Pengitov 1961:252). Nt: *нам-ал-Ø* *толаш* (*нам-ал-ын* *толаш* asemel) ‘tuua, kaasa tuua’, *шышт-ыл-Ø* *колташ* (*шышт-ыл-ын* *колташ* asemel) ‘üks kord sikutada’, *яд-ышт-Ø* *нĕлĕш* (*яд-ышт-ын* *нĕлĕш* asemel) ‘pärida, teadust hankida’, *якл-ешт-Ø* *кеĕш* (*якл-ешт-ĕн* *кеĕш* asemel) ‘maha libiseda’.

n-tunnuselist gerundiumi võib tuletada igast verbitüvest, nt. *вĕиш-ĕн* ‘vastu tulles, kokku saades’, *таушт-en* ‘tänaades’, *нĕлми-эн* ‘tuues’, *кемваз-ын* ‘kukkudes’, *куз-en-вал-en* *кеĕ* ‘üles-alla minnes’. Ainult *ылаш* ‘olla’abiverbist ei saa moodustada *n*-gerundiumi.

Mõnikord kasutatakse *n*-tunnuselist gerundiumi paarikaupa, s.t. gerundium kordub, nt. *ваит-ыл-Ø-ваит-ыл-Ø* *лишемьт* ‘naerdes lähenevad’, *мәгр-ен-мәгр-ен* *кеä* ‘nuttes läheb’. Selline nähtus on omane altai keeltele (Issanbaev 1961:42).

Paariline gerundium väljendab korduvat või kaua kestvat tegevust. Näiteks:

Кечьй ёнде кужемьнок кужем-еш.

‘Nüüd läheb päev pikemaks’. (sõnasõnaliselt “pikenedes pikeneb”)

Selles lauses verbitüvi kordub *n*-tunnuselise gerundiumi vormis ja finiitverbivormis. Nähtus on üle võetud türgi keeltest, tšuvaši keelest (Issanbaev 1961:42).

Morfoloogiliselt langeb *-n* gerundium kokku II mineviku sg. 3.pöörde verbivormiga. II. minevik on moodustunud *-n* gerundiumist ja olevik-tuleviku abiverbi finiitvormist, *ыл-аш* ‘olla’, mille tüvi on ajalooliselt kadunud (Pengitov 1961:185, Kangasmaa-Minn 1998:229). Näiteks:

I konjugatsioon: *лыдаш* ‘lugeda’

afirmatiiv

Sg.1. *лыд-ын-ам* ‘olen lugenud’

Pl.1. *лыд-ын-на* ‘oleme lugenud’

Sg.2. *лыд-ын-ат* ‘oled lugenud’

Pl.2. *лыд-ын-да* ‘olete lugenud’

Sg.3. *лыд-ын* ‘on lugenud’

Pl.3. *лыд-ын-ыт* ‘on lugenud’

II konjugatsioon: *вәшеимәш* ‘vastata’

afirmatiiv

Sg.1. *вәшеим-ен-әм* ‘olen vastanud’

Pl.1. *вәшеим-ен-нә* ‘oleme vastanud’

Sg.2. *вәшеим-ен-әт* ‘oled vastanud’

Pl.2. *вәшеим-ен-дә* ‘olete vastanud’

Sg.3. *вӕшешт-ен* ‘on vastanud’

Pl.3 *вӕшешт-ен-бӕт* ‘on vastanud’

II mineviku eitava kõneliigi puhul pöörduv ainult verbi juures olev eitav partikkel, mis on *-n* gerundiumi taga (niidumari keeles). Näiteks.

I konjugatsioon: *лудаш* ‘lugeda’;

negatiiv

Sg.1. *луд-ын омыл* ‘ma ei ole lugenud’

Pl.1. *луд-ын онал* ‘me ei ole lugenud’

Sg.2. *луд-ын отыл* ‘sa ei ole lugenud’

Pl.2. *луд-ын одал* ‘te ei ole lugenud’

Sg.3 *луд-ын огыл* ‘ta ei ole lugenud’

Pl.3. *луд-ын огытыл* ‘ei ole lugenud’

Gerundiume võib kasutada koos possessiivsufiksiga. *n*-tunnuselisele gerundiumile võivad liituda *-жы*, *-жӕ* possessiivsufiks. Need on Sg.2. ja Sg.3. pöörde possessiivsufiks, kuigi nad täidavad liitepartiklite funktsiooni ja annavad gerundiumile rõhutava varjundi, nt:1) *Шач-ын-жы тӕдӕ кышец ылеи?* ‘Ja kust ta pärit on?’ 2) *Мӕгӕр-ен-жӕ нимат бӕитӕи ак ли.* ‘Nuttas ei saa midagi teha’.

n-tunnuselisele gerundiumile võib liituda partikkel *-ок*, näiteid: 1) *Йӕрен-йӕр-ен-ок лишкем миш.* ‘Naeratades tuli minu juurde’. 2) *Каштын тол-ын-ок анжем.* ‘Käin ära’.

Märkus. Partikkel *-ок* võib liituda kõikidele sõnaliikidele (Apatsev 1993:170).

Mäemari keeles võib komparatiivsufiks *-рак* (*-рӕк*) liituda *n*-tunnuselisele gerundiumile. Komparatiivsufiks annab tegevuse sooritamisele mittetäielikkuse varjundi, mingil määral tema nõrgenemise varjundi. Näiteks: *Шеклӕн-ен-рӕк вӕшли.* ‘Veidi piinlikkust tundes tuli vastu’.

Märkus. *-рак* (*-рӕк*) komparatiivsufiks on mari keeles laialt levinud. Komparatiivsufiks võib liituda **adjektiividele**, nt: *изи* → *изи-рӕк* ‘väiksem’; **aktiivseile partitsiipidele**, nt: *але кум и-яш-*

рак *веле* *лиеш* ‘umbes kolmeaastane’. Samuti võib ta liituda **adverbidele**: *кынам-рак* ‘mille paiku, millal’; **gerundiumidele**: *акшакл-ен-рӱк* *тольы* ‘tuli veidi longates’, **põhiarvsõnadele** nt: *иктӱж* *коклын-рак* *ылыт* ‘neid on umbes kakskümmend’. Mäemari keeles võib komparatiivsufiks liituda **finiitsetele verbivormidele** nt: *ӱнем-рӱк* *тол ылыт* ‘ma eriti ei (olnud) tahtnud tulla’.

1.2.2. *de*-tunnuseline gerundium

(Кыце лимӱм анжыктышы деепричасти)

Teise instruktiivi gerundiumi sufiks on karitiivne sufiks *–de*, kirjakeeles *–де*. Sufiks *–de* liitub imperatiivi tüvele, nt.: *лыд-аиш*:*лыд* → *лыд-де* ‘lugemata’; *шӱнз-ӱш*:*шӱң* → *шӱң-де* ‘istumata’; *кушк-аиш*:*куш* → *куш-де* ‘kasvamata’ *вӱшешт-ӱш*:*вӱшештӱ* → *вӱшештӱ-де* ‘vastamata’.

Märkus. Murretes kasutatakse liitsufikseid *–дегече* (*–тегече*), *–дегызе* (*–тегызе*), *–тегецы*, *–дегузе*. Ilmselt on toimunud *зыч* postpositsiooni liitumine *–де* abessiivi sufiksile (Kovedjaeva 1987:135).

–de gerundiumidele võivad liituda partiklid: niidumaris *–ак*, mäemaris *–ок*, *–ам* (*–ӱм*), nt: *тол-де-ж-ӱт* *ак ли* ‘tulemata ei saa’; *–рак* (*–рӱк*) komparatiivsufiks, nt: *ӱнянӱ-де-рӱк* *яды* ‘küsis veidi kahtlusega’; *–жы*, *–жӱ* possessiivsufiks, mitte aga possessiivsufiksi, vaid partikli funktsioonis, nt. *тол-де-ж-ат* *ак ли* ‘tulemata ei saa’.

Märkus. Sufiks *–de* võib liituda nimisõna tüvele, millest moodustub adverb (Galkin 1966:8), näiteks: *ӱук-де* ‘vaikselt’ (vrd. *ӱук-ын* ‘valjusti’), *ӱол-де* ‘jalata’ (vrd. *ӱол-ын* ‘jalgsi’), *оза-де* ‘ilma peremehega’ (vrd. *оза-ге* ‘peremehega’).

1.2.3. *məxə*-tunnuseline gerundium

(Жепӱм анжыктышы деепричасти)

Üks aega väljendavaist gerundiumeist on *mVkv*-tunnuseline gerundium, kirjakeeles *–мыкы*, *–мӱкӱ*. Mari keeltes on *mVkv*-tunnuseline gerundium laialt levinud ja küllaltki tihti kasutatav. Liitumine on sama kui *–de* gerundiumi puhul. Näiteks: *лыд-аиш*:*лыд* → *лыд-мыкы* ‘(olles) lugenud’, *тол-аиш*:*тол* →

тол-мыкы ‘(olles) tulnud’, *вәшешт-әш:вәшештЫ* → *вәшештЫ-МЫКЫ* ‘(olles) vastanud’, *мыр-аш:мыры* → *мыры-мыкы* ‘(olles) laulnud’.

Märkus. Murdeline variant *-мӧнгӧ* on levinud idamari ja niidumari murretes. Tihti kasutatakse teda koos possessiivsufiksiga, kus possessiivsufiks läheb verbitüve ja *-мӧнгӧ* vormi vahele (Issanbaev 1961:57).

Mõnikord kasutatakse *-mVkV* tunnuse lühikest vormi (Issanbaev 1961:51). Näiteks: *лыд-мык* ‘(olles) lugenud’, *кач-мык* ‘(olles) söönud’, *ләк-МЫК* ‘(olles) väljunud’. Kui gerundiumi tunnusele liituvad *-ак (-ок)*, *-ат* partiklid ja Sg.2., Sg.3. pöörde possessiivsufiks, siis toimub kindlasti lõppvokaalikaadu.

mVkV-tunnuselised gerundiumid moodustuvad kõikidest verbidest, nt: *тол-мыкы* ‘(olles) tulnud’, *ке-МЫКЫ* ‘(olles) lahkunud’, *вәш-ли--МЫКЫ* ‘(olles) kokkusaanud’, *кач-мык-йү-МЫК* ‘(olles) söönud-joonud’. Samuti: *тымень пӧтарӧ-МЫКЫ* ‘(olles) õppimise lõpetanud’, *пӧцкемишат ке-МЫКЫ* ‘(olles) pimedaks jäänud’.

mVkV-tunnuselisele gerundiumile nagu ülaltoodud gerundiumidele võivad liituda possessiivsufiks (vt. sellest 1.5.).

-mVkV gerundiumidele võib liituda ka komparatiivsufiks *-рак (-рӧк)*, mis annab ebatäpsuse varjundiga tähenduse. Näiteks: *кечӧвӧл эртӧ-МЫКЫ-рӧк* ‘ühe paiku, peale keskpäeva’.

1.2.4. *meškə*-tunnuseline gerundium

(Жепӧм анжыктышы деепричасти)

meškə-tunnuseline gerundium moodustub imperatiivi tüvele *-мешкӧ* liitumisel. Näiteks: *ләкт-аш:ләк* → *ләк-мешкӧ* ‘enne väljumist’, *качк-аш:кач* → *кач-мешкӧ* ‘enne söömist’, *кӧнӧл-аш:кӧнӧл* → *кӧнӧл-мешкӧ* ‘enne (üles) tõusmist’. Tihti kasutatakse pika vormi asemel lühikest vormi. Näiteks: *лыд-*

меш (vrd. *лыд-мешкӱ*) ‘enne lugemist’, *ке-меш*, (vrd. *ке-мешкӱ*), ‘enne lahkumist’, *тол-меш* (vrd. *тол-мешкӱ*) ‘enne tulekut’. Tavaliselt kasutatakse pikka vormi koos possessiivsufiksiga ning partiklitega.

–*меşkə* gerundium moodustub enamasti lihtverbidest, erandeiks on abiverb *ылаш* ‘olla’ ja verb *келеш* ‘on vaja’. Gerundium moodustub ka liitverbidest, nt: *вӱш-ли-мешкӱ* ‘kohtumiseni’, *рӱмӱлген ке-мешкӱ* ‘enne seda, kui hämardub’.

1.2.5. *šda*-tunnuseline gerundium

(Жепӱм анжыктышы деепричасти)

Kirjakeeles on järgmised sufiksud: –*шыла*, –*шӱлӱ*. Moodustumine on sama kui *meškV*-tunnuselise gerundiumi puhul. Näiteks: *толаш:тол* → *тол-шыла* ‘tuleku ajal’, *вычаш:вычы* → *вычы-шыла* ‘ootamise hetkel’, *чонгештӱш:чонгештӱ* → *чонгештӱ-шӱлӱ* “sel ajal, kui ta lendas”.

Tihti kasutatakse *šVIV*-tunnuselise gerundiumi asemel passiivi partitsiibi ning *годым* ‘millegi ajal’ postpositsiooni konstruktsiooni. Sel puhul liituvad passiivi partitsiibile possessiivsufiksud (Kovedjaeva 1987:142), näiteks:

- Sg. 1.** *каштм-ем* *годым* “minu käigu ajal”
- Sg. 2.** *каштм-ет* *годым* “sinu käigu ajal”
- Sg. 3.** *каштм-ыж* *годым* “tema käigu ajal”
- Pl. 1.** *каштмы-на* *годым* “meie käigu ajal”
- Pl. 2.** *каштмы-да* *годым* “teie käigu ajal”
- Pl. 3.** *каштмы-шты* *годым* “nende käigu ajal”

Mäemari keeles kasutatakse vahel –*šVIV* gerundiumi sufiksi asemel –*mVIV* sufiksit (Issanbaev 1961:66). Kirjakeeles on –*мыла*, –*мӱлӱ*. Näiteks:

Токына мимблӓ школ директорым вӓйшим.

‘Olles koduteel kohtasin kooli direktori’.

1.3. *des*-vormi ja gerundiumina esinevate vormide tunnuste kujunemine

Soome-ugri keeltes on H. Rätsepa järgi (1954:426) järgmised gerundiumide tüübid:

- 1) infiniitse verbivormi tunnus + inessiivi – adessiivi – lokatiivi (–instruktiivi) lõpp;
- 2) infiniitse verbivormi tunnus ilma igasuguse käändelõputa;
- 3) infiniitse verbivormi tunnus + partitiivi (varasema ablatiivi) lõpp.

Esimene tüüp esineb kõigis läänemeresoome keeltes, samuti lapi, komi ja handi keeles. Teine tüüp on levinud volga keelte rühmas ja komi, mansi ning ungari keeles. Kolmas tüüp on omane ainult läänemeresoome keeltele.

1.3.1. *des*-vorm

Eesti kooligrammatikates nimetatakse *des*-vormi da-infinitiivi seesütlevaks käändeks, kuid Aavik on nimetanud seda *des*-gerundiiviks (Tauli1972:73).

Eesti gerundiiv moodustub *-ta* infiniitivist ja *-s* inessiivist. Eesti keeles on pearõhulise silbi vokaali järel infiniitivi tunnuseks *-ja*. *-oa*, eesvokaalseis sõnades $\delta > j$, tagavokaalseis sõnades $\delta > \omega$, nt.: *käi-a*, *juu-a*, *luu-a*. Pearõhulise silbi liikvida ja nasaali järel on δ assimileerunud eelneva konsonandiga (nt. *min-n-a*, *sur-r-a*, *ol-l-a*), *h* järel on δ -spirant kadunud, nt. *teh-Ø-a*, *näh-Ø-a*, *s-i* järel on rahvuskeeles *t* säilinud, nt. *pes-ta*, *las-ta*. Kontraheerunud verbitüvede puhul esineb samuti *-ta*, nt.: *haka-ta*, *hüpa-ta*. Rõhutu silbi vokaali järel on dentaalspirant põhja-eesti murdeis ja rahvuskeeles arenenud *d*-ks, juhul kui sõna esimene silp oli lühike. Nt.: *aja-da*, *sidu-da*, *väsi-da*. Spirant kadus, kui esimene silp oli pikk, nt.: *an-da*, *pääs-ta*. Kaasrõhulise silbi vokaali järel on *-da* (Rätsep 1955:153).

Märkus. Rätsepa arvates oli infiniitivi lõpul varem latiivi lõpp *-k*. Praegu on näha seda ainult lõuna-eesti võru murdes, kus kunagise sõnalõpulise *-k* asemel on larüngaalklusiil. Teistes murretes on *-k* kadunud.

-tes, -des, -es < **-te, -de* + **-sna*, kus *-te, -de* on infiniitse verbivormi tunnus ja *-sna* inessiivilõpp. Ja kus on *a > e* (Rätsep 1954: 414).

Märkus. Uurali keelte infinitiivid kalduvad oma iseloomu mõningatelt joontelt deverbaalsubstantiivide poole. *-ta, -da* on verbaalnoomeni suffiksiks, vrd. tema parallele, nt: ud. *lipe-t* 'katus', km. *gižō-d* 'kiri' (Serebrennikov 1964:178).

1.3.2. *mata*-vorm

Peale *t*-lise infinitiivi on läänemeresoome keeltes veel *m*-line infinitiiv.

Rätsepa järgi on soome-ugri keeltes infinitiivseid vorme 4 rühma:

- 1) *m*-line infinitiiv – läänemeresoome ja mordva keeltes;
- 2) *t*-line infinitiiv – läänemeresoome keeltes ja lapi ning handi keeles;
- 3) *s'*-line infinitiiv – ainult mari keeles;
- 4) *n*-line infinitiiv – permi keeltes ja mansi ning ungari keeles.

Lisaks sellele on mansi keeles uuem *nkβe*-line infinitiivi asendamas vanemat *n*-list.

Märkus. *ma*-infinitiiv ehk supiin võib kombineeruda tegumoekategooriaga, kusjuures umbisikulise tegumoe tunnus eelneb alati supiini tunnusele, nt.: *ela-ta-ma*. Supiin võib kombineeruda ka piiratud käändekategooriaga. S.t. *ma*-infinitiivil on peale põhivormi neli käändelist vormi ja passiivvorm: inessiiv: *palumas*, elatiiv: *palumast*, translatiiv: *palumaks* (*et paluda*), abessiiv: *palumata*, passiiv: *palutama* (EKG 1995:227).

Rätsep arvab, et *-mata* < **-ma* + *-ttak*, kus on *-ma* infiniitse verbivormi tunnus ning *-ttak* abessiivi lõpp.

1.3.3. *nud*-tarind

Soome-ugri keelte infiniitverbivormidele on kõigepealt iseloomulik, et tunnusteks on enamikul juhtumel kindlad, ka teistes soome-ugri keeltes samades funktsioonides esinevad suffiksids, mida võib nimetada infiniitsete verbivormide tunnusteks (Rätsep 1954: 494). Need on *-j, -k, -m, -n, -η, -p, -s', -t* ja oletatavasti labiaalvokaal *-u* (Serebrennikov 1964:174)

Märkus. Rätsepa järgi tuleb põhiliseks pidada kahte partitsiipide tüüpi: 1) infiniitse verbivormi tunnus ilma mingi lisandita; 2) infiniitse verbivormi tunnus + denominaalne tuletussufiks. Põhilisem tundub olevat esimene. Teine näib olevat hiljem välja arenenud esimese baasil. Ta tekkimine on toimunud just üksikuis keelterühmades (läänemeresoome *-nut, -nüt* jne.).

Eesti keeles on aktiivi mineviku partitsiip ehk *-nud* partitsiip moodustunud $-nuD <^* -n + -ut + -\delta a$; kus $^* -n$ on infiniitse verbivormi tunnus, $^* -ut$ on deminutiivsufiks, $-\delta a$ partitiivi lõpp (Rätsep 1954:414).

1.3.4. *tud*-tarind

Eesti keeles on passiivi mineviku partitsiip ehk *-tud* partitsiip* kujunenud Rätsepa järgi nii: $-ttuD (-DuD, -Du, -ttu, -t) <^* -tt, -t + -u + -\delta a$, kus $-t$ on passiivi tunnus, $-u$ on infiniitverbivormi tunnus ja $-\delta a$ on partitiivi lõpp (1954:414).

* Kaudse kõneviisi oleviku vorm esineb ka infiniitvormina, nt. *nägin teda paluvat*; *nud-* ja *tud-* partisiibid esinevad ka finiiitvormina, nt. *ta palunud* (=olevat palunud), *palutud* (=olevat palutud) (Tauli 1772:73).

1.4. Mäemari gerundiumide tunnuste kujunemine

Mari gerundiumid on tekkinud partitsiipidest ja mõnede deverbaalsubstantiivide käändevormidest (Galkin 1966:158). Näiteks: *šüž-en muškor* 'kõht on tühi', "näljane kõht"; *šüž-en pire* 'näljane hunt' (Issanbaev 1958:61)

1.4.1. *n*-tunnuseline gerundium

Mari *-n* gerundiumi suhtes on olnud erinevaid seisukohti.

Oma soome-ugri võrdlevas grammatikas ei pidanud J. Budenz seda tunnuseks, vaid käändelõpuks. J. Budenz oli arvamisel, et mari keeles on gerundiumi põhiline tunnus *-d* kadunud ja säilinud vaid modaalilõpp *-n* (vormid olid siis põhiliselt identsed soome *-ten* gerundiumidega. Varem oli ta seda *-n*-i pidanud ka lokatiivi lõpuks. Vastupidiselt J. Budenzi arvamusele peab J. Szinnyei gerundiumi tunnust *-n* tõeliseks infiniitse vormi tunnuseks. Seda seisukohta toetas ka Ö. Beke oma mari keele grammatikas (Rätsep 1954:215).

Mari keeltes on Galkini arvates gerundiumid tekkinud partitsiipidest või partitsiipidest ning käändesufiksitest. *n*-tunnuselise gerundiumi puhul on *-n* <^{*}*n*, kus *-n* on infiniitne verbivormi tunnus ja *-n* sufiksiki on instruktiivi-komitatiivi ^{*}*-in*, (*-n*).

Märkus. Niidumari keeles on *-in* sufiks kaotanud oma käändelise funktsiooni. Ta on muutunud adverbisufiksiks, nt: *шоки-ын* 'soojalt, lahkelt', *кокт-ын* 'kahekesi' (Galkin 1986:26).

1.4.2. *de*-tunnuseline gerundium

de-tunnuseline gerundium on tekkinud partitsiibist. Seda on näha mäemari keele II mineviku eitavas kõneliigis: *вәшештӀ-де-лам* < *вәшештӀ-де ылам*. Siin

on *ы-л-аш* ‘olla’ abiverb, kus *ы* (*ə*) vokaal on kadunud (Galkin 1986:73) näiteks:

II konjugatsioon

negatiiv

Sg.1. *вӱшештӱ-де-лам* ‘ma ei ole vastanud’

Sg.2. *вӱшештӱ-де-лат* ‘sa ei ole vastanud’

Sg.3. *вӱшештӱ-де* ‘ta ei ole vastanud’

Pl.1. *вӱшештӱ-де-лна* ‘me ei ole vastanud’

Pl.2. *вӱшештӱ-де-лда* ‘te ei ole vastanud’

Pl.3. *вӱшештӱ-де-лым* ‘nad ei ole vastanud’

–*de* on sama karitiivne adverbi sufiks: –*de* <–**ta*, (–*tä*); kus –*ta* on abessiivi sufiks, kuigi niidumari keeles abessiiv on kaotanud oma funktsiooni.

Märkus. Abessiivi asemel kasutatakse niidumari keeles *деч посна* postpositsioonide konstruktsiooni, mäemari keeles *зӱц пасна*. *Посна* ‘ilma’ on laentagasõna tšuvaši keelest. Seal on ta *пучна* (Galkin 1986:74).

–*de* gerundiumid olid esialgselt deverbaalnoomenite abessiivi vormiks (Issanbaev 1961:50).

1.4.3. *məkə*-tunnuseline gerundium

–*mVkV* gerundiumi tunnus on liitsufiks: *mVkV* <–**m* + **-k*, kus **-m* on deverbaalnoomeni tunnus ja –**k* on latiivi sufiks. Mari keeltes on passiivi partitsiibi tunnuseks –*me*, (–*mə*) <–**m*. Esialgselt on –*mVkV* verbivorm olnud *m*-lise verbaalnoomeni latiivi käändevormiks. –*k* kadus latiivi käändena ära. –*mVkV* hakkas funktsioneerima kivilinenud morfoloogilise formandina.

Märkus. –*k* latiivi sufiks on säilinud kohamäärsõnades, nt: *умба-ке* ‘kaugele’ (vrd. *умбал* ‘kauge’) *анзы-кы* ‘ette’ (vrd. *анзыл* ‘eespoolne’) *ордыж-кө*

‘poole’ (vrd *өрдөмж* ‘külj, pool’), (Galkin 1966:158). (vt. samuti 7.1. postpositsioonide käänamine).

1.4.4. *meškə*-tunnuseline gerundium

meškə-tunnus on ka liitsufiks. Kujunemine on sama kui *mVkV*-tunnuselise gerundiumi puhul: *–meškə* < *–me* + *–škV*, kus *–me* on verbaalnoomeni sufiks ja *–škV* on illatiivi lõpp.

–me < **–m* ja *–škV* < **–s* (latiivi) + **–k* (latiivi). *–me*, *–mə*, *–mə* on mari keeltes passiivi partitsiibi tunnused, näiteid: *кәнби-мби кече* ‘puhkeräev’, *шач-мы кечби* ‘sünnipäev’, *лыд-мы лыдыш* ‘loetav luuletus’, *битби-мби паша* ‘tehtud töö’.

1.4.5. *šla*-tunnuseline gerundium

Mari keeltes on *–šlV* sufiks moodustunud aktiivse partitsiibi tunnusest *–šV* ja käändesufiksist *–la* (Galkin 1986:75).

Märkus. *–la* on latiivi käändesufiks. Tänapäeval mari keeltes ei esine allatiiv iseseisva käändena, vaid koos muude sufiksitena, millel on suunda väljendav tähendus. Need on järgmised: *–кы*, *–ч*, *–шкы*, *–еш*. Näiteks: *күшкы-ла* ‘üles’, *ончыкы-ла* ‘ette’, *умбакы-ла* ‘edasi’, *тушкы-ла* ‘sinna’, *тышкы-ла* ‘siia’ (Judakin 1997:130).

Levitskaja arvates on *–šlV* sufiksil türgi päritolu.

$-šVIV < *s' + *l$, kus $*s'$ on infiniitse verbivormi tunnus ja $*l$ latiivi tunnus (Galkin 1986:74).

$-mVIV$ sufiks on moodustunud $-mV$ passiivse partitsiibi tunnusest ja $-la$ käändesufiksist, kus $-mV < *m$ (infiniitse verbivormi tunnus) ja $-la < *l$ (latiivi sufiks) (Galkin 1966:159).

1.5. Gerundiumide spetsiifilised jooned

Mari keeltes võivad gerundiumi tunnusele liituda komparatiivsufiks, possessiivsufiks ning partiklid. Niidumari keeles võib –*меке* gerundiumi ning mäemari keeles –*мыкы*, –*мЫкЫ* kasutada koos **possessiivsufiksiga**:

I konjugatsioon: niidumari verb *молаш* ‘tulla’

Sg.1. *тол-мек-ем* ‘(olles) tulnud’, “pärast minu tulekut”

Sg.2. *тол-мек-ет* ‘(olles) tulnud’, “pärast sinu tulekut”

Sg.3. *тол-мекы-же* ‘(olles) tulnud’, “pärast tema tulekut”

Pl.1. *тол-мекы-на* ‘(olles) tulnud’, “pärast meie tulekut”

Pl.2. *тол-мекы-да* ‘(olles) tulnud’, “pärast teie tulekut”

Pl.3. *тол-мекы-шт* ‘(olles) tulnud’, “pärast nende tulekut”

II konjugatsioon: mäemari verb *сирәш* ‘kirjutada’

Sg.1. *сирЫ-мЫк-ем* ‘(olles) kirjutanud’, “pärast minu kirjutamist”

Sg.2. *сирЫ-мЫк-ет* ‘(olles) kirjutanud’, “pärast sinu kirjutamist”

Sg.3. *сирЫ-мЫкЫ-жЫ* ‘(olles) kirjutanud’, “pärast tema kirjutamist”

Pl.1. *сирЫ-мЫкЫ-нә* ‘(olles) kirjutanud’, “pärast meie kirjutamist”

Pl.2. *сирЫ-мЫкы-дә* ‘(olles) kirjutanud’, “pärast teie kirjutamist”

Pl.3. *сирЫ-мЫкЫ-штЫ* ‘(olles) kirjutanud’, “pärast nende kirjutamist”

Võib kasutada ka –*ак* (–*ок*), –*ат* **partiklitega**: *лек-мек-ак* ‘(olles) väljunud’, “iseegi pärast väljumist”; *үж-мек-ат* ‘(olles) kutsunud’, “iseegi pärast kutsumist” ja –*рак* (–*рәк*) * **komparatiivsufiksiga**: *шыпланы-мекы-рак* “(olles) veidi vaiksemaks jäänud”.

* –*ак* partiklil ja –*рак*, (–*рәк*) komparatiivsufiksil on türgi päritolu (Galkin 1966:159)

Possessiivsufiksitate kasutamine koos gerundiumiga on iseloomulik teistelegi soome-ugri keeltele. Näiteks mokša keeles on *мсто*-tunnuseline gerundium (Issanbaev 1961:55):

Sg.1. *молемстон* “minu käigu ajal”

Pl.1. *молемстонк* “meie käigu ajal”

Sg.2. *молемстот* “sinu käigu ajal”

Pl.2. *молемстонтт* “teie käigu ajal”

Sg.3. *молемстонза* “tema käigu ajal”

Pl.3. *молемстоцт* “nende käigu ajal”

мъз-tunnuseline gerundium+P_x:

Sg.1. *самъзон* ‘enne minu tulekut’

Pl.1. *самъзонк* ‘enne meie tulekut’

Sg.2. *самъзот* ‘enne sinu tulekut’

Pl.2. *самъзонтт* ‘enne teie tulekut’

Sg.3. *самъзонза* ‘enne tema tulekut’

Pl.3. *самъзаст* ‘enne nende tulekut’

Soome keeles esinevad ka gerundiumi funktsioonides inessiivi, instruktiivi, adessiivi, abessiivi käändevormid, millele võivad liituda possessiivsufiksidsid (Alvre: 1992:145). Näiteks:

1) *Äiti louloi aina työtä **tehdessä-än.***

‘Ema laulis alati tööd tehes.’

2) *Saadessa-ni nähda hänet tulin iloiseksi.*

‘Teda näha saades muutusin rõõmsaks.’

3) *Hän kalastaa omalla **tekemällä-än** t. itse tekemällään katiskalla.*

‘Ta püüab kala ise tehtud kalatõkkega.’

Lõunasamojeedi keeltest kamassi ja selkupi keeles erineb *l*-sufiksitate kasutus oluliselt nii põhjasamojeedi keelte kui ka soome-ugri keelte omast. Lõunasamojeedi *l*-gerundiumid on õieti nn infinitiivsed gerundiumid, millel on

ka infinitiivifunktsioon. Samasuguse kaksikfunktsiooniga on põhjasamojeedi keeltes *s'-gerundiumid (Künnap 1995:116).

Mõnedes altai keeltes on gerundium säilitanud jälgi käändeist ja arvulisest muutumisest. Toetatakse tuntud gerundiumi määrangut isikuta ja muutumatu verbivormina. Samojeedi keeltes, ka altai keeltes vastavad vaid mõned gerundiumid oma tähenduselt indoeuroopa gerundiumeile. Enamasti on nad lause peategevust täpsustavad iseloomustajad ning mõne altaisti arvates nimetatakse neid nii vaid parema nimetuse puudumisel (Klesment 1997).

Ungari keeles võib *va-*, *ve-*tunnuseline gerundium mõnikord täita postpositsiooni funktsiooni: *fog-va: vminél fog-va* 'millegi pärast või millegi tõttu', *mától fog-va*: 'täna alates'; *néz-ve: rám néz-ve ez kellemetlen* 'mulle on see ebameeldiv'; *múl-va: két óra múl-va* 'kahe tunni pärast' (Benczédy1993:62).

2. MÄEMARI KEELE GERUNDIUMIDE FUNKTSIOONID JA ÜHISVERBI TUNNUSED

2.1. Gerundiumide funktsioonid

Nagu oli juba mainitud on mäemari keeles kahte liiki gerundiume:

- 1) *n-*, *de*-tunnuselised gerundiumid, mis iseloomustavad tegevust, protsessi või seisundit mingite kvalitatiivsete tunnuste abil;
- 2) *mVkv-*, *meškə*, *šVIV*-tunnuselised gerundiumid, mis osutavad lauses täiendavat, põhilisega kaasnevat tegevust, mis võib toimuda peategevusega võrrelduna üheaegselt, varem või hiljem.

Mäemarikeeles on gerundium tihti lauses adverbiaal (Apatsev 1993:142).

Märkus. Mäemari keeles võivad viisimäärust vormistada *-n*, *-de* gerundiumid. *-n* gerundium vormistab samuti seisundimäärust, põhjusemäärust, tingimusmäärust. *-de* gerundium võib vormistada veel ajamäärust, tingimusmäärust, põhjusemäärust. *-mVkv*, *-meškə*, *-šVIV* gerundiumid vormistavad ajamäärust ning tingimusmäärust (Issanbaev 1961:77).

2.1.1. *-n* gerundiumi funktsioonid

-n gerundiumi kasutatakse tegevuse toimumise või seisundis olemise viisi väljendamisel:

*Пишок талашен кыргыжеш.**

‘Jookseb kiirustades’.

*Мырен кеӓ, мӓгрэн толеш.**

‘Läheb lauldes, tuleb nuttes’.

Kõrvaltegevus toimub peategevusega samaaegselt. Näiteks:

*Бӓвӓртӓйлӓн вӓшлиӓм хынаэм Венгри гӓц, Москва гӓц тагачат.**

‘Ma tulen tänagi rõõmuga Ungari ja Moskva külalistele vastu’.

*Митю окня тӓнгБӓцБӓи пылвуйтен шагалын, окняш орола.**

‘Mitju vaatab pingi peal põlvili seistes aknast välja’.

Mõnikord toimub tegevus enne kui finiiitverbivormi tegevus. Näiteks:

*МашинашкБӓ продуктывлӓм оптен, Геннади мБӓндБӓр корныш лӓктБӓн.**

‘Laadinud toiduained autole asus Gennadi pikale teele’.

*Пумы таблицнБӓӓм анжен, тӓр, калориӓн качкышым качмыда тӓрӓк каеш.**

Antud tabelit vaadates on kohe näha, millise kalorsusega toitu te tarvitate.

2.1.2. –de gerundiumi funktsioonid

Enamikult –de gerundium väljendab kahe tegevuse samaaegsust, kus üht eitatakse, teist jaatatakse. Näiteks:

*Вуйжым лӓкталде, шанен шалга.**

‘Seisab mõtiskledes pead tõstmata.’

* Näitelauseid on võetud ajalehest Йӓмдӓи ли 14/05/1999, 27/11/1998; ajakirjast У Сем № 3, 1995.

*КонвертЫм пачде, кыце сирмәшЫм лыдаш?**

‘Kuidas saab kirja lugeda ümbrikut lahti tegemata?’

Mõnikord teisejärguline tegevus toimub varem kui finiiitverbivormi tegevus.

Näiteks:

*КидЫм мышдеок качкаш тЫнгальЫ.**

‘Nakkas sööma käed pesemata.’

*ТЫдЫм моде ам пөртЫл.**

‘Ma ei tule tagasi teda leidmata.’

2.1.3 –*тжэ* gerundiumi funktsioonid

–*mVkv* gerundiumiga väljendatud tegevus toimub alati enne peategevust, kõrvaltegevus toimub ligilähedalt teatud ajal.

*ЙәрЫш шомыкы, лыды дон морен келгЫрәк вәрЫш нүштләш пырат, а пир тЫрЫштЫ, изи вЫдЫштЫ, пачангын.**

‘Jõudnud järve, lähuvad part ja jänes sügavamasse kohta ujuma, aga hunt supleb kalda ääres, madalas vees’.

*ШижЫн колты-мыкы-жы, ужеш: олма садышкы пырымы капка анзылны шалга.**

"Olles ärganud, näeb ta end seismas õunaaia väravate ees".

–*мыкы* –*мЫкЫ* väljendab pöörd sõna peategevuse suhtes eelnevat tegevust:

*КидЫм мыш-мыкы, мә качкаш шЫнзЫннә.**

* Näited on võetud on võetud ajalehest ЙәмдЫ ли 28/05/1999, 25/12/1998.

‘Käed pestud, istusime me sööma’.

*Африкан Акпатров, классышкы пырен шагал-мыкы, юкым кольы.**

‘Klassi astunud Afrikan Akpatrov kuulis häält.’

2.1.4. –*meškə* gerundiumi funktsioonid

–*мешкӱ* gerundiumid väljendavad teisejärgulist tegevust, mis toimub pärast pöörd sõna peategevust. Näiteks:

*Амалаш вацмешкӱ вады йӱӱде ӧвӧм душышкы кашташ ярата.**

‘Enne magama minekut meeldib minu emale duši all käia’.

*Ирок, школыш кемешкем, мӱнь ӧвӧмлӱн палшем.**

‘Hommikul, enne kooli minekut, aitan ma ema’.

Mõnikord –*мешкӱ* võib gerundium väljendada tegevust, mille piiril toimub finitverbivormi tegevus: Näiteks:

*Амален кемешкем тенгечӱ вадеш книгӧм лыдын кишӱм.**

‘Eile õhtul lugesin senikaua raamatut, kuni jäin magama’.

*Тетявлӧ янгылымешкӱштӱ тӱньӱ мадевӱ.**

‘Lapsed mängisid väljas, kuni väsisid ära’.

2.1.5. –*šəla* gerundiumi funktsioonid

šVIV-tunnuselised gerundiumid väljendavad kaasnevat, teisejärgulist tegevust, mis toimub peategevusega samaaegselt. Näiteks:

*Пәшәшкбї кеиБлә токына пырен ләктбн.**

‘Tööle minnes astus ta meie juurest läbi.’

*Тьотям вады качкышым качыылажы телевизорым анжаш ярата.**

‘Minu vanaisale meeldib õhtusöögi ajal telekat vaadata’.

–*mәla* gerundium väljendab kõrvaltegevust, mis toimub finiiitverbivormi tegevusega samaaegselt. Näiteks:

*Иктлән мындырам бшштәш, весблән кырык гбц чонгештбмблә вален
кейш лым келеш, ...**

‘Ühele on lund vaja lumememme tegemiseks, teisele suuskadega mäest alla kihutamiseks’.

Tihti on – *mәla* sufiksil gerundiumifunktsioonile lisaks ka infinitiivifunktsioon (Galkin 1986:71). Näiteks:

*Мбләм токы миэн толмыла, вара йәрсем.**

‘Ma pean korraaks kodus ära käima, siis ma olen vaba’.

* Näited on võetud ajalehest Йәмдб ли 25/12/1998

2.2. Gerundiumide ühisverbi tunnused

Mari gerundiumeil, mis moodustuvad samast verbitüvest nagu tegusõna pöördevormidki, on palju ühist nendega nii leksikaalsete tähenduste kui ka grammatiliste tunnuste poolest. Näiteks: *шогем* ‘mina seisan’, *шоген* ‘seistes’, *шогыде* ‘seismata’, *шогымеке* ‘olles seisnud’, *шогымешке* ‘enne seisma jäämist’, *шогышыла* ‘seisma jäämise hetkel’; *толам* ‘tulen’, *толын* ‘tulles’, *толде* ‘tulemata’, *толмыкы* ‘olles tulnud’, *толмешкй* ‘enne tulekut’, *толшыла* ‘tuleku hetkel’.

Tänapäeval mari keeltes *-л, (-ыл), -ал, -алт* liited väljendavad perfektiivse aspektiga tegevust. Neid võib kasutada koos gerundiumeiga. Näiteks niidumari keeles: *онч-ал-ын* ‘pilgu heites’, (vrd. *онч-ен* ‘vaadates’), *онч-ал-де* ‘pilgu heitmata’, (vrd. *ончы-де* ‘vaatamata’), *онч-ал-меке* ‘olles pilgu heitnud’, (vrd. *ончы-меке* ‘olles vaatanud’), *онч-ал-мешке* ‘enne pilgu heitmist’, (vrd. *ончы-мешке* ‘enne vaatamist’), *онч-ал-шыла* ‘pilgu heitmise hetkel’, (vrd. *ончы-шыла* ‘vaatamise hetkel’). Või näiteks mäemari keeles: *пыр-ыл-ын* ‘küljest ära hammustades’, (vrd. *пыр-ын* ‘hammustades’), *пыр-ыл-де* ‘küljest ära hammustamata’, (vrd. *пыр-де* ‘hammustamata’), *пыр-ыл-мыкы* ‘olles küljest ära hammustanud’, (vrd. *пыр-мыкы* ‘olles hammustanud’), *пыр-ыл-мешкы* ‘enne küljest ära hammustamist’, (vrd. *пыр-мешкы* ‘enne hammustamist’), *пыр-ыл-шыла* ‘küljest ära hammustamise hetkel’, (vrd. *пыр-шыла* ‘hammustamise hetkel’) (Issanbaev 1961:18).

-л, (-ыл), -ал, -алт liidete tähendus sisaldab tänapäeval veel deminutiivliite varjundit (Galkin 1956:92).

Gerundiumid koos *-ылт, -кал, (-гал), -ед, -едал, -едыл, -ешт, (-ышт)* liidetega väljendavad imperfektiivse aspektiga lisategevust (Issanbaev 1961:18). Näiteks niidumari keeles: *пер-кал-ен* ‘mitmekordselt koputades’, (vrd. *пер-ен* ‘koputades’), *пер-кал-де* ‘mitmekordselt koputamata’, (vrd. *перы-де* ‘koputamata’), *пер-кал-ы-меке* ‘olles mitmekordselt koputanud’, (vrd. *перы-*

меке ‘olles koputanud’), *пер-кал-ы-мешке* ‘enne mitmekordset koputamist’, (vrd. *перы-мешке* ‘enne koputamist’), *пер-кал-ы-шыла* ‘mitmekordse koputamise hetkel’, (vrd. *перы-шыла* ‘koputamise hetkel’). Tänapäeval ülaltoodud liited ei ole laialt levinud.

Mari keeltes on järgmised tegumoed: aktiiv, refleksiiv, kausatiiv. Refleksiivne liide on *–алт* ja kausatiivne liide on *–ыкт*.

Aktiivses tegumoes olevad verbid ei oma eriliidet. Aktiivse tegumoe verbivorm on refleksiivi ja kausatiivi moodustamise põhivormiks (Pengitov 1961:159). Gerundiumid koos *–алт* refleksiivse liitega võivad väljendada erinevaid tähendusi, sõltuvalt verbitüve leksikaalsest tähendusest ja lause konstruktsioonist:

- 1) tegevust, mis on suunatud tegevuse avaldajale endale, näiteks: *ямдыл-ält-ын* ‘valmistudes’, *ямдыл-ält-де* ‘valmistumata’, *лү-алт-мыкы* ‘ennast maha lasknud’, *лү-алт-мешкы* ‘enne maha laskmist’;
- 2) tegevust, kus subjekt allub objektile, näiteks: *мыскыл-алт-ын* ‘irvitatuks saades’, *мыскыл-алт-де* ‘irvitatuks saamata’, *алтал-алт-мыкы* ‘olles pettunud’, *терг-ält-мешкы* ‘enne seda aega kui kontrollitakse läbi’;
- 3) tegevusi, mis on kahe või mitme vahel, ja see tegevus on suunatud vastastikku teineteisele, näiteks: *саламл-алт-ын* ‘teretades’, *элта-ält-де* ‘teinetest embamata’, *шышал-алт-мыкы* ‘olles teineteist suudelnud’;
- 4) tegevust, mis on tegevuse avaldajal endal, näiteks: *локтыл-алт-ын* ‘halvenedes’, *локтыл-алт-мыкы* ‘olles halvenenud’, *веселитл-алт-шыла* ‘lõbutsedes’;

Kausatiivne liide *–ыкт* liitub transitiivsetele verbidele. Liide väljendab sundimist või luba sooritada tegevust. Näiteks: *мышк-ыкт-ен* ‘pesta lastes’

(vrd. *мышк-ын* “pestes”), *выч-ыкт-ы-де* “oodata laskmata” (vrd. *вычы-де* “ootamata”), *ўж-ыкт-ы-мѣкѣ* “kutsuda lasknud”, (vrd. *ўж-мѣкѣ* “olles kutsunud”), *кыч-ыкт-ы-мешкѣ* “enne kutsuda laskmist”, (vrd. *кычы-мешкѣ* “enne kutsumist”), *луд-ыкт-ы-шыла* “lugeda laskmise hetkel”, (vrd. *луд-шыла* “lugemise hetkel”);

Gerundiumid nagu verbi pöördevormidki võivad nõuda konkreetseid käändeid, nt. akusatiivi (Issanbaev 1961:21):

Вара коктынат, сир тѣрѣитѣ шѣнзѣшѣ изи пѣрт амаса-м пач-ын, тѣгѣ лѣктевѣ.

‘Avanud kalda ääres seisva väikese maja ukse, läksid mõlemad välja’.

Ойжы-м кўрыит-ын, ваикен ойлаш тўнгале фельдшер, – кызытак врач дек каяш кўлеш!

““Otsekohe, nüüd kohe tuleb arsti järele minna,” ütles katkendlikult ja kiirustades”.

3. EESTI GERUNDIUMI- JA GERUNDIUMITARINDITE VASTAVUSED MÄEMARI KEELES

Nii eesti kui mari keeltes kasutatakse kõnekeeles gerundiumitarindeid harva. Mäemari keeles kohtab kõige rohkem *n-*, *de-*, *mVkV*-gerundiumitarindeid.

3.1. *des*-vorm:–*n* gerundium

Enamasti tõlgitakse eesti *des*-vormi mäemari keelde –*n* gerundiumiga. Näiteid:

*Mõtlesime mõne sõbraga linnas käies, et võiks olla mõni koht, kuhu minnes kohtab suure tõenäosusega tuttavaid ja kus pole suvalisi inimesi.**

‘Кыды тиды танг доно хала мычкы **каштын**, шанышна, вет лин кердеш иктӓ-махань вӓр, кышкы **миэн**, пӓльӓмвлӓтӓм лачокат вӓшлиӓт дӓ кышты уке айырымы эдемвлӓ’.

*Itaalias lahendas ta isegi ruutvõrrandit, andes telefoni teel emale vastuse edasi.**

‘Италиштӓ **тыды** квадратный уравненилӓнӓт йӓнӓм мон, телефон доно ӓвӓжӓлӓн **вӓшештен** келесен’.

*Ülemaailmselt rännates on kasulik natukenegi inglise keelt tӓngata.**

‘Цилӓ вӓре **каштын**, изиш дӓ ангылым пӓлӓш келеш’.

* Näitelaused on võetud ajalehest Õhtuleht 28/04/2000, Õhtuleht 27/04/2000.

* Näitelaused on võetud ajalehest Õhtuleht 27/04/2000, Malli raamatust, Tuuliku novellist.

*Polkovnik, kes oli kindlalt veendunud, et vene keel on ülemaailmse rahvusvahelise suhtlemise keel, ärritus sihukesest värgist koledal kombel ja, tagudes kinga vastu letti, kisendas üle kaubamaja...**

‘Полковник, кыды цат шанен: руш й**ЫЛМЫ** тид**Ы** цилä вäre попымы й**ЫЛМЫ**, техень вычыдымылан когон ш**Ы**дешк**Ы**ш дä, ялчимäш**ЫЖЫМ** лотка тервен шин, лапка циц кәр**Ы**ш...’

*Istudes misteri imepisikeses ühikatoas, on tunda kevadet, ja juttki tüürib ikka ja jälle naistele. ...**

‘Мистер**ЫН** утла изи общежити к**Ы**деж**ЫШТЫЖЫ** ш**ЫН**зен, шижäш лиэш шошымым, дä шаяжат лäкт**ЫН** миä седок **ЫДЫ**рämäшвлä гишän веле’.

*“Kaia on tark ning elutempot arvestades õpib ta väga hästi,” kiitis Stella.**

“‘Кайа ышан, дä **ЫЛЫ**mäш темпжым анжен, т**ЫДЫ** пиш яжон тыменеш,’— Стелла хывальыш’.

*Ta läks kiirustades toast välja.**

‘Т**ЫДЫ** талаш-ен к**Ы**деж г**ЫЦ** лäкт**ЫН** кеш’.

Seda on näha ka niidumari keeles, et *des*-vormi vasteks on *-n* gerundium. Kõige rohkem esines selliseid vastavusi tõlkes. Selles lauses esineb *-n* gerundiumi lühike vorm. Näiteks:

*Lõuna ajal tuli velsker hingeldades randa.**

‘Кечывал жапыште сер т \ddot{y} рыш, ш \ddot{y} лешт-ш \ddot{y} лешт, фельдшер куржын тольо’.

“Mina ei saa siin hakkama,” ütles velsker katkendlikult ja kiirustades.

*“Otsekohe, nüüd kohe tuleb arsti järele minna.”**

* Näitelauseid on võetud Tuuliku novellist, õhtulehest Õhtuleht 25/04/2000, Malli raamatust.

‘– Мый тышак тўнгалын ом керт, – ойжым **кўрыштын**, **вашкен** ойлаш тўнгале фельдшер, – кызытак врач дек каяш кўлеш!’

*“Oota,” ütles poiss **venitades**.**

‘– Изиш чыталте, – **шутялтенрак** пелештыш йоча.’

3.2. des-vorm: –meškə gerundium

Mõnikord *des*-vormi vasteks võib mäemari keeles olla *–meškə* gerundium. Seda aga kohtab harva. Näiteks:

*Üldiselt on kasulik välisilma sõitma **hakates** sihtkohamaa tähtsamad sõnad selgeks õppida.**

‘Тенгеж**й** вес элышкы **тәрвәнймешкй**, **тйштйш** кыды керал шамакшым пәләш келеш’.

Oleks muidugi väga huvitav käsitleda selliseid vastavusi konkreetsete näidete põhjal ja selgitada välja, millistes situatsioonides need võiksid esineda.

3.3. mata-vorm: –de gerundium

mata-vormi tõlgitakse mäemari keede *–de* gerundiumiga.

*Sellepärast jääb sel aastal Euroopassegi **minemata**, kuigi eelmisel aastal plaanisin, et võtan seljakoti ja lähen jalgsimatkale.**

‘Имешт**й** техень планым **йштйшйм**, тупмешак**йм** нәләм дә кеем походышкы, **йндежй** Европышкат **кеде** кодеш’.

*Mine aega **viitmata** oma dokumente vormistama.**

‘Жеп**йм** такеш **ямдыдео**к, ке, йшт**й** шке документвләэд**йм**’.

Ta läks **kiirustamata** toast välja.*

‘Тыды талашыде кыдеж гыц лактын кеш’.

Tal oli kiire ja ta läks **söömata** välja.*

‘Тыды талашыш да тыды качдеок түгы лакты’.

Ta lahkus, **mõtlemata** tagajärgedele.*

‘Ма лиältмблән шаныдеок кеш’.

Toit jäi **söömata**.*

‘Качкыш качде коды’.

Seda on näha niidumari keeles.

3.4. nud-tarind: –mVkV gerundiumitarind

Mäemari keeles **nud**-gerundiumitarindi vasteks on **–mVkV** gerundiumikonstruktsioon. Näiteid:

Öelnud need sõnad, lahkus tüdruk uhkelt ruumist.*

‘Ти шамаквләм келесмыкы , кыдеж гыц ёдыр нерым лүкталын лакты’.

Lõunasöögi **lõpetanud**, sõitsid nad, vihmasele ilmale vaatamata, auto kohvleid täis, koos sõpradega suvilasse puhkama.*

‘Кечывäl качкышым пыгярмыкы, юран игечым анжыде, машина цец чемоданвлä, тängвлäштты доно ныны канаш дачышкы кыдалевы’

Ta sai doktorikraadi **olles kaitsenud** oma väitekirja.*

‘Шке диссертацийжым аралымыкы, тыды доктор лымым нälын’.

Kolm tibu, tähendab, **olles** meid küllalt **vahtinud**, hakkavad lähemale hiilima.*

‘Кым цывигы, мәннәм пишок анжылтмыкы, лишкырак миаш тынгäлевы’.

Veidi puhanud; astus Peeter jälle edasi. *

‘Изиш **кәнәлтәлмькьжы**, Петыр пакыла тәрвәнш’.

Olles kõik südameilt ära öelnud, hakkas tal kergem. *

‘Шүм вашт цилә келесь**мькь**, тьдылән куштылгырак лиәш тьнгәльи.’

3.5. *tud*-tarind: *-mVkV* gerundiumitarind

Eesti keeles kasutatakse gerundiumifunktsioonis *tud*-tarindeid ka vähe. *tud*-gerundiumitarindi tõlgitakse mäemari keelde *-mVkV* gerundiumikonstruktsiooniga.

Näiteid:

Ajalehed läbi loetud, hakkas ta televiisorit vaatama. *

‘Газетвләм лыдын **ләкмькь**, тьдйи телевизорым анжаш тьнгәльи’.

Olles üksi koju jäetud, oli ta algul nukker. *

‘Шкет торан **кодмыкы**, пьтәри тьдйи сылык ыльы’.

Käed pestud, istusime sööma. *

‘Кидьм мышмыкы, качкаш шьинзьиннә’.

* Näited on võetud Malli raamatust, ajalehest Õhtuleht 22/04/2000.

4. KOKKUVÕTE

Soome-ugri keeltes H. Rätsepa järgi (1954:426) on järgmised gerundiumide tüübid:

- 4) infiniitse verbivormi tunnus +inessiivi – adessiivi –lokatiivi (–instruktiivi lõpp);
- 5) infiniitse verbivormi tunnus ilma igasuguse käändelõputa;
- 6) infiniitse verbivormi tunnus + partitiivi (varasema ablatiivi) lõpp.

Esimene tüüp esineb kõigis läänemeresoome keeltes, samuti lapi, komi ja handi keeles. Teine tüüp on levinud volga keelte rühmas ja komi, mansi ning ungari keeles. Kolmas tüüp on omane ainult läänemeresoome keeltele.

Eesti gerundiivi tunnusel on kolm allomorfi: *des*, *tes*, *es*, nt: *elades*, *vastates*, *olles*. Eesti keeles võivad gerundiumi funktsioonis esineda *mata*-vorm, *nud*-, *tud*-tarindid. Eesti gerundiiv moodustub *–ta* infinitiivist ja *–s* inessiivist. *mata*-vorm on *ma*-infinitiivi abessiivi käändevorm, mis esineb vahel gerundiumi funktsioonis. Mineviku verbivormid on analüütilised verbivormid. Isikulises tegumoes olev variant koosneb verbi *olema* oleviku *des*-vormist ja aktiivi *–nud* partitsiibist. Umbisikulises tegumoes olev variant aga koosneb verbi *olema* oleviku *des*-vormist ja passiivi *–tud* partitsiibist.

Mari keeltes on tekkinud gerundiumid partitsiipidest ja mõnede deverbaalsubstantiivide käändevormidest (Galkin 1966:158).

–n gerundium võib vormistada viisimäärust, seisundimäärust, põhjusemäärust, tingimustmäärust. *–de* gerundium võib vormistada ajamäärust, tingimusmäärust,

põhjusemäärust ja viisimäärust. *-mVkv*, *-meška*, *-šVIV* gerundiumid võivad vormistada ajamäärust, tingimusmäärust.

Eesti keeles *des-* ja *mata-*vormid võivad vormistada viisimäärust. *des-*vorm võib esineda määruse mitme eri liigi funktsioonis: 1) ajamääruslik; 2) tingimusmääruslik; 3) põhjusmääruslik; 4) seisundimääruslik. *mata-*tarindid ja neist kujunenud kaassõnafraasid võivad moodustada ka mõõndusmäärust. *mata-*vorm võib esineda ka seisundimääruse funktsioonis. *nud-*tarind esineb ajamääruse funktsioonis ja osutab tegevust, mis on toimunud ning ka lõppenud enne seda tegevust, mida tähistab põhilause öeldis. *tud-*tarind ka esineb ajamääruse funktsioonis ja tähistab eelnenud tegevust.

Mäemari keele gerundiumide funktsioonid: *-n* gerundiumi kasutatakse tegevuse toimumise või seisundis olemise viisi väljendamisel. Tegevus toimub peategevusega samaaegselt. Mõnikord tegevus toimub enne kui finiiitverbivormi tegevus. *-de* gerundium väljendab kahe tegevuse samaaegsust, kus üht eitatakse, teist jaatatakse. Mõnikord teisejärguline tegevus toimub varem kui finiiitverbivormi tegevus. *-mVkv* gerundiumiga väljendatud tegevus alati toimub enne peategevust, kõrvaltegevus toimub ligilähedalt teatud ajal. *-meukki* gerundium väljendab teisejärgulist tegevust, mis toimub pärast pöörd sõna peategevust. Mõnikord *-meukki* gerundium võib väljendada tegevust, mille piiril toimub finiiitverbivormi tegevus. *šVIV*-tunnuselised gerundiumid väljendavad kaasnevat, teisejärgulist tegevust, mis toimub peategevusega samaaegselt. Mäemari keeles *-šVIV* asemel tihti kasutatakse *-mala* sufiksi. *-mala* gerundium väljendab kõrvaltegevust, mis toimub finiiitverbivormi tegevusega samaaegselt. Tihti *-mala* sufiksil gerundiumifunktsioonile lisaks on sageli ka infinitiivifunktsioon (Galkin 1986:71).

Mari gerundiumeil, mis moodustuvad samast verbitüvest nagu tegusõna pöördvormidki, on palju ühist nendega nii leksikaalsete tähenduste kui ka grammatiliste tunnuste poolest.

Nii eesti kui mari keeltes kasutatakse gerundiumitarindeid harva. Nii eestlased kui marid eelistavad väljenduda lihtsate lausetega. Eelistatavam on kõrvallause. Eesti keeles kohtub üksik *-des* gerundium tihti. Mäemari keeles selliseks gerundiumiks võiks nimetada *-n* gerundiumi. Enamasti eesti *des*-vormi vasteks on *-n* gerundium. Vahel *des*-vormi vasteks võib olla *-meškə* gerundium. See sõltub kontekstist. Seda kohtub harva. *mata*-vormi tõlgitakse mäemari keede *-de* gerundiumiga. Mäemari keeles eesti *nud*-tarindi vasteks on *-mVkv* gerundiumitarind. Mõnikord *nud*-tarindi vasteks võib olla *-n* gerundiumi tarind. Mäemari keelde tõlgitakse *tud*-gerundiumitarindi *-mVkv* gerundiumikonstruktsiooniga.

Peaaegu kõik eesti keele gerundiumikonstruktsioonid on tõlgitud mäemari keelde gerundiumitarindiga. Vahel kohtub gerundiumikonstruktsiooniga mõni lause, mida tuleb originaalkeele mõtet edasi anda hoopis teistsuguste lausekonstruktsioonidega. On teada, et tegelikult on tõlkija originaalteksti keele suure mõju all. Enda kogemuste põhjal võin öelda, et alateadlikult on tahe edasi anda originaalkeele lauset sama gerundiumiga või gerundiumitarindiga, mis on lähtekeeleski. Eesti ja mäemari keelte ehitus on ikkagi üsna erinev.

Mäemari keeles kohtub kõige rohkem *n-*, *de-*, *mVkv*-gerundiumitarindeid. Eesti keeles on *des*-vorm tihti kasutatav.

Seega võib saadud tulemuste põhjal järeldada, et mäemari keeles kasutatakse rohkem gerundiumitarindeid kui eesti keeles.

Näib, et mäemari gerundiumitarindid esinevad sagedamini teaduslikes tekstides, aga küll kohtub ka tegelikult ilukirjanduses mingil määral.

5. РЕЗЮМЕ

В эстонском языке имеются формы на *-des*, на *-mata*, которые совпадают по значению с деепричастиями на *-n* и *-de* горномарийского языка. Иногда в эстонском языке употребляются конструкции с причастиями на *-nud* и *-tud*, которым соответствовал бы в горномарийском языке в большинстве случаев деепричастный оборот на *-мыкы, (-мЫкЫ)*.

В горномарийском языке имеются следующие формы деепричастий: 1) деепричастие с суффиксом *-n*, 2) деепричастие с суффиксом *-de*, 3) деепричастие с суффиксом *-мыкы, (-мЫкЫ)*, 4) деепричастие с суффиксом *-мешкЫ, (-шЫлӓ)*, 5) деепричастие с суффиксом *-шыла, (-шЫлӓ)*.

Деепричастия первой группы – *-n* и *-de* – характеризуются способностью употребляться в сдвоенной форме, участвовать в образовании новых глагольных форм и т. п. Деепричастия второй группы – *-мыкы, (-мЫкЫ), -мешкЫ, -шыла, (-шЫлӓ)* – имеют временные признаки. Эти деепричастия могут получать притяжательные суффиксы в их функциональном значении.

В эстонском языке форма II инфинитива на *-des* (*des-vorm, des-gerundiiv*), как и горномарийские деепричастия, выполняет синтаксическую роль обстоятельства.

В горномарийском языке близким по значению к форме на *-des* является деепричастие на *-n*: эта форма (в роли обстоятельства), подобно горномарийскому деепричастию, обозначает действие, сопутствующее действию глагола, к которому примыкает форма на *-des*. Эстонская форма на *-des* и горномарийское деепричастие *-n* – формы, имеющие различное происхождение и каждая – свои особенности. В то время как форма на *-des* является формой инессивного падежа инфинитива, горномарийская

деепричастная форма – обнареченная форма именительного падежа древнемарийского причастия, которая выступала в роли определения к подлежащему. Этим и объясняется та особенность деепричастия на *-н*, что оно, как бывшее определение к подлежащему, обозначает действие, имеющее общее действующее лицо с тем глаголом, который выражает в предложении главное действие.

Чаще всего форме на *-mata* соответствует горномарийское деепричастие на *-de*.

Форма на *-des* может иметь перфектную разновидность, состоящую из формы на *-des* вспомогательного глагола *olles* и причастия на *-nud*. Этой форме в горномарийском языке чаще всего соответствует деепричастный оборот на *-мыкы, (-мЫкЫ)*. Иногда же эстонской форме может соответствовать в горномарийском языке деепричастный оборот на *-н*.

Эстонская форма на *-des* может иметь еще одну перфектную разновидность, состоящую из формы на *-des* вспомогательного глагола *olles* и причастия на *-tud*. Этой же форме в горномарийском языке чаще всего соответствует деепричастный оборот на *-мыкы, (-мЫкЫ)*.

Как в эстонском так и в горномарийском языке деепричастные обороты употребляются редко. Как эстонцы так и мари предпочитают выражаться простыми предложениями. Предпочитаемо придаточное предложение. В эстонском языке одиночная форма на *-des* встречается часто. В горномарийском языке наиболее распространенной и часто употребляемой формой является деепричастие на *-н*. А наиболее распространенным и часто употребляемым деепричастным оборотом является деепричастная конструкция на *мыкы, (-мЫкЫ)*.

6. LISA

6.1. Mari käändelõpud

Nominatiiv	–ø	
Genitiiv	–n	
Akusatiiv	–m	
Daativ		–lan
Latiiv	–eš	
Illatiiv		–škV, –š
Inessiv	–štV	

Muud käändelõpud

Akusatiiv	–ø
Allatiiv	–la/–lä/–le
Komitatiiv	–ge
Abessiiv	–te/–de
Instruktiiv	–in
Komparatiiv-Modaal	–la/–lä

Muud käändelõpud/postpositsioonide käänamine

Latiiv	–an	лишан	“lähedale/lähedal”
Illatiiv	–kV	лишке	“lähedale”
Inessiiv	–nV	лишне	“lähedal”
Ablatiiv	–č'(ən)	лишыч(ын)	“lähedalt”

6.2. Mari possessiivsufiksid

sg.1.	–m/–em
sg.2.	–t/–et
sg.3.	–že/–žə/–žə̃–žo/–žö –še/–šə̃/–šə̃/–šö/–šo

pl. 1.	–na/–nä
pl. 2.	–ða/–ta/–də/–tä
pl. 3.	–št/–štə/–štə̃

7. KIRJANDUS

- Alhoniemi, A.** (1985) Marin kielioppi. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
- Alvre, A.** (1992) Soome keele grammatika. Tallinn.
- Andreev, I. A.** Tšuvaškij jazyk. Tjurkskie jazyki. (1997). Moskva. Rossijskaja Akademija Nauk. Institut Jazykoznanija.
- Apateev, A. I., Utšae, Z. V., Hlebnikova, L. I.** (1993) Mary jylmy teorij. Joškar-Ola. Mary Kniga Izdatelstvo.
- Benczédý, J., Fábíán, P., Rácz, E., Velcsov, M.** (1993) A mai magyar nyelv. Budapest.
- Bereczki, G.** Geschichte der wolgafinnischen Sprachen. The Uralic Languages. Ed. Denis Simor. (1988). London-New York-Kóbenhavn-Köln.
- Bolšoj Entsiklopedičeskij Slovar (BES).** Jazykoznanie. (1998) Moskva: Bolšaja Rossijskaja Entsiklopedija.
- Erelt, M., Kasik, R., Metslang, H., Rajandi, H., Ross, K., Saari, H., Tael, K., Vare, S.,**(1995) Eesti keele grammatika I. II. Tallinn. Eesti Teaduste Akadeemia. Eesti Keele Instituut.
- Galkin, I. S.** (1966) Istoritšeskaja gammatika marijskogo jazyka. Morfoloogija II. Joškar-Ola. Marijskoe Knižnoe Izdatelstvo.
- Galkin, I. S.** (1986) Marij jylmyn istoričeskij grammatikyže. Morfologij da Sintaksis. Tunemme kniga. Marij Gosudarstvennyj Universitet. Joškar-Ola.
- Issanbaev, N. I.** (1955) *n*-ovye deepritšastija v marijskom jazyke. Diss. na soiskanie utšenoj stepeni kandidata filol. nauk. Moskva.
- Issanbaev, N. I.** (1958) O nekotoryh sledah drevnego znatšenijah deepritšastija na *-n* v marijskom jazyke. – NyK., LX. Budapest
- Issanbaev, N. I.**(1961) Deepritšastija v marijskom jazyke. Joškar-Ola. Marijskij Nautšno-Isledovatel'skij Institut Jazyka, Literatury i Istorii.
- Judakin, A. P.** (1997) Sravnitelno-istoritšeskaja grammatika finno-ugorskih jazykov. Moskva. Rossijskaja Akademija Nauk Institut Jazykoznanija.
- Kangasmaa-Minn, E.** Mari. The Uralic Languages. Ed. Daniel Abondolo. (1998) London and New York.

Klesment, P. (1999) On the South-Samoyed *l*-gerunds and Their Possible Paleosiberian Connections. *Fenno-Ugristica* 22: Indo-European-Uralic-Siberian and Cultural Contacts. Ed. Ago Künnap. Tartu.

Klesment, P. (1997) On the *l*-Type Gerunds in South-Samoyed and Altaic Languages.

Kovedjaeva, E. I. (1987) Arealnye issledovanija po vostotšnym finno-ugorskim jazykam. Moskva. Nauka.

Künnap, A. (1995) The *l*-sufiks of Lativ and Gerund in Southern Samoyed. Ed. Ago Künnap. *Minor Uralic Languages: Grammar Lexis*. Tartu–Groningen.

Mall, L. (1998) Esimene versta-post. Eesti keele suhtluse algtase. Tallinn. Riiklik Eksami- ka Kvalifikatsioonikeskus.

Manova, N., D., (1997) Učimsja govorit po-komi. Syktyvkar. Komi Knžnoe Izdatelstvo.

Osnovy Finno-Ugorskogo Jazykoznanija. (1974) Bopro-sy proishoždenija i razvitija finno-ugorskih jazykov. Moskva. Nauka.

Osnovy Finno-Ugorskogo Jazykoznanija. (1976) Marijskij, permskij i ugorskije jazyki. Moskva. Nauka.

Pengitov, N. T. (1961) Sovremennyj marijskij jazyk – morfologija. Joškar-Ola. Marijskij Nautšno-Isledovatel'skij Institut Jazyka, Literatury i Istorii.

Rätsep, H. (1954) Infiniitsed verbivormid soome-ugri keeltes. Kandidaadidissertatsioon. Tartu.

Rätsep, H. (1955.) Läänemeresoome keelte *t*-lise infinitiivi päritoluga seoses olevaid probleeme. ESA I.

Serebrennikov, B. A: (1964) Osnovnye linii razvitija padežnyoj i glagolnoj sistem v uralskih jazykah. Moskva. Nauka.

Slovar inostrannyh slov. (1987) Moskva. Russkij jazyk.

Tauli, V. Eesti grammatika. I. (1972) II. (1980) Uppsala.

Tuulik, J. Mälestus.(novell) Edasi. (Kirjandus ja Kunst).29.10/1961.

Tuulik, J. Šarnymaš. Ontšyky. 1/1965. I. G. Ivanovi tõlge.

Vassikova, L. P. (1994) Kyrük marla orfografi lymder. Joškar-Ola.

Õispuu, J. (1992) Grammatika estonskogo jazyka I. Tallinn. Tallinskij Pedagogičeskij Universitet.